

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.23.9>

Volume 9/3

2025 p. 128-143

SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN AİLE BAKIMI: MİRAS BEKLENTİSİ, YAŞLI VE ENGELLİ HAKLARI

FAMILY CARE FROM A SOCIAL POLICY PERSPECTIVE: INHERITANCE EXPECTATIONS, THE RIGHTS OF THE ELDERLY AND DISABLED

İbrahim ATAÇ*

ÖZ

Aile kurumu, tarihsel süreç içerisinde yaşlı ve engelli bireylerin bakımında merkezi bir rol üstlenmiş, bu görev çoğu zaman fedakârlık ve sorumluluk anlayışıyla yürütülmüştür. Ancak modern toplumlarda bakım süreci yalnızca gönüllülüğe dayalı bir alan olmaktan çıkmış, toplumsal, ekonomik ve kültürel zorunlulukların etkisiyle daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Özellikle miras beklentisinin bakım ilişkilerinde belirleyici bir unsur haline gelmesi, aile içindeki sorumlulukların çoğu zaman çıkar odaklı bir çerçevede yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu durum, aile içi bakım ilişkilerinde bağlılık ve özveri izlenimi yaratmasına rağmen, aslında hak ihlalleri ve psikososyal istismar risklerini barındıran bir zemin oluşturmaktadır. Sosyal politika perspektifinden bakıldığında, devletin sosyal bakım sorumluluğunu özel alana devretmesi, ailevi bakım yükümlülüklerini görünür kılmakla birlikte, denetim mekanizmalarının zayıflığı nedeniyle bakım alan bireyler açısından ciddi riskler doğurmaktadır. Yaşlı ve engelli bireylerin temel haklarının korunması, bakım kalitesinin izlenmesi, aile içindeki çıkar çatışmalarının önlenmesi ve bakımın insan onuruna yakışır biçimde sürdürülmesi, sosyal politika açısından acil çözüm gerektiren konular arasında yer almaktadır. Devletin bu noktada üstlenmesi gereken işlev, bakım hizmetlerinin kamusal denetimini güçlendirmek, bakım süreçlerinde ihlalleri hukuki düzlemde tanımlamak ve aile bireylerinin çıkar temelli yaklaşımlarını sınırlandıracak düzenlemeler yapmaktır. Böylece miras hukuku ile sosyal bakım sorumluluğu arasında dengeli bir bağ kurulabilir ve bakım ilişkilerinde adaletin tesis edilmesi mümkün olabilir. Bu çalışma, Türkiye'deki sosyal politika uygulamaları bağlamında aile içi bakım ilişkilerini, miras beklentisinin doğurduğu sosyal gerilimleri ve yaşlı ile engelli bireylerin hak temelli korunma ihtiyacını kapsamlı biçimde tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma aynı zamanda görünmeyen bakım emeğinin toplumsal boyutlarını açığa çıkararak, sosyal politika yapım süreçlerinde bu dinamiklerin daha net biçimde değerlendirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Böylece, yaşlı ve engelli

* Öğretim Görevlisi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Bölümü, E-mail: ibrahimatac01@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0340-2449, Ankara, Türkiye.

bireylerin haklarının korunmasına yönelik somut politika önerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunulacaktır

Anahtar Kelimeler: *Aile içi Bakım, Miras beklentisi, Yaşlı ve Engelli Hakları, Sosyal Politika*

ABSTRACT

The family institution has played a central role in the care of elderly and disabled individuals throughout history, a task that has often been carried out with a sense of sacrifice and responsibility. However, in modern societies, the care process has moved beyond being solely a voluntary endeavor and has taken on a more complex structure due to the influence of social, economic, and cultural imperatives. In particular, the expectation of inheritance becoming a decisive factor in caregiving relationships has led to the responsibilities within the family often being reshaped within a profit-oriented framework. Although this situation creates an impression of commitment and dedication in family caregiving relationships, it creates a breeding ground for rights violations and the risk of psychosocial abuse. From a social policy perspective, the state's transfer of social care responsibilities to the private sphere, while making family care obligations visible, poses serious risks for individuals receiving care due to the weakness of control mechanisms. The protection of the fundamental rights of elderly and disabled individuals, monitoring the quality of care, preventing conflicts of interest within the family, and ensuring that care is provided in a manner befitting human dignity are among the issues requiring urgent solutions from a social policy perspective. The role that the state must assume at this point is to strengthen public oversight of care services, define violations in care processes within the legal framework, and enact regulations that limit the interest-based approaches of family members. In this way, a balanced link can be established between inheritance law and social care responsibilities, and justice can be established in care relationships. This study aims to comprehensively discuss family care relationships, social tensions arising from inheritance expectations, and the rights-based protection needs of elderly and disabled individuals within the context of social policy practices in Turkey. The study also aims to reveal the social dimensions of invisible care work, ensuring that these dynamics are more clearly assessed in social policy-making processes. This will contribute to the development of concrete policy recommendations for the protection of the rights of elderly and disabled individuals.

Keywords: *Family Care, Inheritance Expectations, Rights of the Elderly and Disabled, Social Policy*

Giriş

Yaşlılar ve engelliler, modern toplumların sosyal koruma sistemlerinin merkezinde yer alması gereken en kırılgan gruplar arasında bulunmaktadır. Ancak aile yapısının geleneksel rollerine dayalı olarak şekillenen bakım ilişkileri, günümüzde sosyal politika ve hukuk arasındaki etkileşim nedeniyle karmaşık bir alana dönüşmüştür. Özellikle yaşlı ve engelli bireylerin bakımı, çoğu zaman aile bireylerinin üstlendiği bir sorumluluk olarak görülse de bu sürecin arka planında miras beklentisi gibi çıkar temelli dinamiklerin etkili olabildiği gözlenmektedir (Akkan, 2020). Böylelikle gönüllülük ve sevgi temelinde olması beklenen

bakım ilişkisi, zamanla zorunluluk, çıkar odaklılık ve kimi zaman da istismar riskiyle iç içe geçebilmektedir.

Devletin sosyal bakım sorumluluğunu büyük ölçüde aileye devretmesi, yaşlı ve engelli bireylerin haklarının korunmasında ciddi boşluklar yaratmaktadır. Ailevi bakım, çoğu zaman denetlenmeyen ve görünmeyen bir emek biçimi olarak sürdürülmekte; bakım verenin niyeti, bakım alanın iradesi ve taraflar arasındaki güç ilişkisi, sosyal politika literatüründe giderek daha fazla tartışılmaktadır (Yılmaz & Öztürk, 2018). Miras beklentisinin bu ilişkiye dâhil olması ise, bakımın ahlaki, hukuki ve toplumsal boyutlarını yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Türkiye’de yaşlıların korunması ve sosyal bakım hizmetleri açısından en önemli uygulamalardan biri kurumsal bakım hizmetleridir. Bu hizmetler, öncelikle huzurevleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri üzerinden örgütlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde de açıkça vurgulandığı üzere, “Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü, devletin yaşlı bireylere yönelik koruma ve destek sorumluluğunu anayasal bir yükümlülük haline getirmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2017). Buna rağmen, aile temelli bakımın gölgesinde kurumsal bakım hizmetleri ikincil planda kalabilmekte ve bu durum, sosyal politikanın temel amaçlarından biri olan hak temelli korumanın zayıflamasına yol açabilmektedir.

Bu çalışma, aile içi bakım ilişkileri ile miras beklentisi arasındaki etkileşimi ve bunun sosyal politika bağlamındaki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yanıt aranan temel sorular şunlardır: Aile içi bakım ilişkilerinde miras beklentisi nasıl bir rol oynamaktadır? Miras beklentisinin bakım süreçlerine dâhil olması, yaşlı ve engelli bireylerin hakları açısından hangi sosyal ve hukuki sorunları ortaya çıkarmaktadır? Türkiye’de mevcut sosyal politika uygulamaları, ailevi bakım ile kurumsal bakım arasında nasıl bir denge kurmaktadır? Sosyal politika perspektifiyle, yaşlı ve engelli bireylerin hak temelli korunması için ne tür düzenleme ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır? Bu sorulara verilecek yanıtlar, çalışmanın temel tartışma eksenini oluşturmakta ve konunun hem akademik hem de toplumsal önemini ortaya koymaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, derleme makalesi formatında hazırlanmıştır. Araştırmanın yöntemi, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürün, mevzuat düzenlemelerinin, raporların ve akademik çalışmaların kapsamlı biçimde incelenmesine dayanmaktadır. Literatür taraması kapsamında öncelikle aile içi bakım, miras beklentisi, yaşlı ve engelli hakları ile sosyal politika ilişkisini ele alan çalışmalar değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye’deki hukuki düzenlemeler (1982 Anayasası, ilgili kanunlar ve yönetmelikler) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yayımladığı raporlar incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışma herhangi bir ampirik veri üretmeyi değil, mevcut literatürü analiz ederek konunun teorik ve politik boyutlarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi ve Katkısı

Yaşlı ve engelli bireylerin bakımında aile kurumunun rolü, uzun yıllardır sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer almakla birlikte, miras beklentisinin bu süreçlere dâhil edilmesi konunun literatürde yeterince ele alınmamış boyutlarından biridir. Çoğu araştırma, aile içi bakım ilişkilerini fedakârlık, bağlılık ve geleneksel sorumluluk üzerinden açıklamakta; ancak çıkar temelli yaklaşımların bakımın niteliğini ve bireylerin haklarını nasıl etkilediğini ikinci planda bırakmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak miras beklentisi ile bakım arasındaki gerilimi sosyal politika bağlamında sistematik biçimde tartışmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın katkısı üç boyutta değerlendirilebilir. İlk olarak, aile içi bakım ilişkilerinde görünmeyen güç dinamiklerini açığa çıkararak yaşlı ve engelli bireylerin hak temelli korunma ihtiyacını vurgulamaktadır. İkinci olarak, Türkiye'deki sosyal politika ve hukuki düzenlemelerin güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek mevcut sistemin sorun alanlarını görünür kılmaktadır. Üçüncü olarak ise, aile, miras hukuku ve sosyal politika arasındaki ilişkiyi bütüncül bir çerçevede ele alarak politika yapıcılara öneriler geliştirmektedir. Bu yönüyle çalışma hem akademik literatüre katkı sunmakta hem de uygulamaya dönük tartışmalara ışık tutmaktadır.

1. Aile Bakımının Sosyal Politikadaki Yeri

Aile kurumu, sosyal politikaların uygulanmasında tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırılmakla birlikte, özellikle yaşlı ve engelli bireylerin bakımında devletin asli sorumluluğunu üstlenmek zorunda bırakılmıştır. Sosyal devlet anlayışında kamunun temel görevlerinden biri, bireylerin yaşamlarını insan onuruna yakışır biçimde sürdürebilmeleri için gerekli hizmetleri sağlamaktır. Ancak Türkiye dâhil birçok ülkede, bu sorumluluk giderek daha fazla ailelere devredilmekte; böylece bakım hizmetleri gönüllülük esasından uzaklaşıp zorunluluk haline gelmektedir (Özbek, 2021).

Aile bireyleri çoğunlukla ekonomik imkânları yetersiz, sosyal destekten mahrum ve bakım bilgisi sınırlı kişiler olmalarına rağmen yaşlı ya da engelli yakınlarının bakımını üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu süreç, bakım verenler için ciddi psikososyal baskılar yaratmakta; işgücüne katılımı azaltmakta ve bireysel yaşam alanlarını daraltmaktadır (Yıldız & Erdem, 2019). Özellikle kadınlar, toplumsal cinsiyet temelli roller nedeniyle bakım yükünün büyük kısmını üstlenmekte; bu da mevcut yapısal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Çoban & Atan, 2021).

Devletin sosyal hizmet alanındaki yükümlülüklerini aileye devretmesi yalnızca hizmet sunumundaki boşlukları gizlemekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal devlet ilkesini de zedelemektedir. Oysa sosyal politikaların temel hedefi, bireyin ihtiyaç duyduğu hizmeti kamu güvencesi altında sağlamaktır (Kalaycıoğlu, 2020). Aksi halde aile odaklı bakım düzenlemeleri, bireylerin refahını ve sosyal adaleti tehdit eder hale gelmektedir (Balcı & Duyan, 2020).

Bu nedenle bakım hizmetlerinin kamusal sorumluluk olarak ele alınması ve aileye yalnızca destekleyici bir rol verilmesi, sosyal politikanın sürdürülebilirliği açısından yaşamsal

önemdedir. Bugün birçok aile, yaşlı veya engelli yakınlarına bakarken yalnızca fiziksel bir yük değil, aynı zamanda görünmeyen duygusal bir ağırlık da taşımaktadır. Bu yük çoğu zaman sessizce, kimseye hissettirilmeden ve bireyin kendi yaşamından feragat etmesiyle omuzlanmaktadır. Çoğu bakım veren bilir ki, devletten gelecek yardım ya yetersiz kalacak ya da hiç ulaşmayacaktır (Bettio & Plantenga, 2004).

Bakım, yalnızca temel hijyenin sağlanması ya da ilaçların verilmesinden ibaret değildir; bakım, aynı zamanda insana “Sen değerlisin, yalnız değilsin” mesajını vermenin bir yoludur (Tronto, 1993). Ancak bu mesajın anlamlı olabilmesi için bakım veren kişinin de desteklenmeye, anlaşılmaya ve en önemlisi yorulmaya hakkı olduğunun kabul edilmesi gerekir.

Dolayısıyla devletin sosyal politika anlayışı, ailenin bu sessiz emeğini bir görev olarak değil, bir toplumsal fedakârlık olarak değerlendirmeli; bakım yükünü paylaşmalı ve kamu desteklerini güçlendirmelidir. Bir toplumun gerçek refahı yalnızca ekonomik büyüme göstergeleriyle değil, yaşlısına, engellisine ve onların bakımını üstlenen aile bireylerine nasıl davrandığıyla ölçülür. Hak temelli bir sosyal politika anlayışı benimsendiğinde, dayanışma ve güven duygusu üzerine inşa edilmiş bir toplum mümkün olacaktır.

2. Miras Beklentisi ve Bakım İlişkisi

Aile içi bakım süreçlerinde miras beklentisi, bakımın sürdürülebilirliğini ve niteliğini etkileyen önemli bir unsur haline gelmektedir. Bazı durumlarda bakım, gelecekte mal veya mülk edinme umuduyla üstlenilmekte; bu da bakım sürecini özveri ve destekten çok çıkar ilişkisine dayalı bir zemine oturtabilmektedir. Bu beklenti, özellikle yaşlı ve engelli bireylerin karar alma özgürlüğünü ve malvarlıkları üzerindeki kontrolünü zayıflatmakta; özerkliklerini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır (Finch & Mason, 1993).

Bakıma muhtaç bireylerin aile içinde üstlenilen bakım süreçleri yalnızca fiziksel destek sağlamaktan öte, çok boyutlu psikososyal ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bakım veren aile üyelerinin miras beklentisiyle hareket etmesi, aile içindeki diğer bireylerle yaşanan çatışmaların artmasına ve bakım hizmetinin niteliğinin düşmesine yol açabilmektedir. Bu durum, yaşlı ve engelli bireylerin psikolojik olarak örselenmesine, yaşam kalitesinin düşmesine ve temel haklarının ihlaline zemin hazırlamaktadır (Korkmaz & Aydın, 2021). Bakımın bilinçli olarak yavaşlatılması, ihmal edilmesi ya da duygusal baskı yoluyla bireyin yaşam kalitesinin düşürülmesi, etik açıdan pasif ötanazi tartışmalarına kadar varabilmektedir (Koçak, 2019).

Feder Kittay’ın “bağımlılık etiği” yaklaşımı, bu noktada önemli bir perspektif sunmaktadır. Kittay (1999), bakım ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın ahlaki ve politik sonuçlarını vurgulayarak, bakımın yalnızca bireysel bir görev değil, toplumsal ve etik bir sorumluluk olduğunu belirtmektedir (Kittay,1999). Ona göre, bakım ilişkilerinin çıkar odaklı dinamiklerle zedelenmesi, insan onurunu tehdit etmekte ve sosyal adaletin ihlaline yol açmaktadır. Dolayısıyla, miras beklentisinin bakım süreçlerinde yol açtığı baskılar, yalnızca aile içi bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve insan hakları sorununa dönüşmektedir.

Yaşlı veya bakıma muhtaç bireylerin evlenme kararlarının, miras beklentisi içinde olan aile üyeleri tarafından tehdit olarak algılanması da dikkat çekici bir sorundur. Bu durum, kimi zaman evlilik hakkına müdahale boyutuna varan baskıcı tutumlara yol açabilmektedir. Mirasın bölünmesi, malvarlığının yeni eş üzerinden el değiştirme ihtimali veya bakım emeği veren kişilerin beklentilerinin boşa çıkması, bu baskıların temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yaşlı bireyler kendi özerklikleri ile aile içi maddi çıkar çatışmaları arasında sıkışmakta; kimi vakalarda yabancı uyruklu kişilerle yapılan evliliklerde istismar ve dolandırıcılık boyutuna varan vakalar ortaya çıkmaktadır (Demircioğlu, 2021).

Benzer şekilde, engelli bireylerin malvarlığı üzerinde vasilik kurumunun kötüye kullanılması da önemli bir sorundur. Türk Medeni Kanunu'na göre (TMK md. 403 ve devamı), vasilik sıkı bir denetime tabi olsa da uygulamada miras beklentisi doğrultusunda suistimal edilmesi mümkündür. Vasi konumundaki aile üyeleri, kimi zaman bireyin iradesini yok sayarak mülk devri, vasiyetname düzenleme veya ekonomik çıkar sağlamaya yönelik kararlar alabilmektedir (Arat, 2020). Bu tür uygulamalar, kişilik haklarının, mülkiyet hakkının ve insan onuruna dayalı yaşam hakkının ihlaline yol açmaktadır (Güvenç, 2023).

Sosyal yardımların da miras beklentisi veya çıkar amaçlı istismara konu edildiği örnekler bulunmaktadır. Engelli bireyler adına alınan vergi indirimli araçların aile üyeleri tarafından ticari amaçla kullanılması, sosyal yardımın özüne aykırıdır (Karakaş & Yılmaz, 2022). Gelir İdaresi Başkanlığı (2023), engelli bireyler adına alınan araçların yalnızca bu kişilerin ulaşım ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir. Aksi durumda vergi ziyai cezası uygulanacağı ifade edilmektedir. Ancak mevcut denetim mekanizmalarının yetersizliği, düzenlemenin etkinliğini zayıflatmakta ve suistimallerin önlenmesini güçleştirmektedir. Bu durum hem kamu kaynaklarının korunması hem de engelli bireyler için getirilen sosyal desteklerin amacına uygun kullanılabilmesi açısından hukuki boşlukların giderilmesi ve denetim süreçlerinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede, miras beklentisinin bakım ilişkilerindeki etkisinin yalnızca bir motivasyon unsuru olarak değil; aynı zamanda kuşaklar arası adalet, bakım etiği ve insan hakları bağlamında ele alınması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (2025) yayımladığı Aile Yılı Vizyon Belgesi de aile içi bakım yükünü üstlenen bireylerin desteklenmesi ve bakım ilişkilerinin etik temellerde yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vizyon belgesi, bakımın istismara açık yönlerine karşı koruyucu politikaların geliştirilmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

Engelli ve yaşlı bireyler adına sağlanan sosyal yardımların, hukuki kurumların (vasilik, miras hukuku, vergi muafiyetleri) ve bakım süreçlerinin yalnızca yasal değil; aynı zamanda etik ve insan hakları normları çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Feder Kittay'ın da belirttiği üzere, bakım emeği ve bağımlılık ilişkileri toplumun ortak sorumluluğu olarak kabul edilmediği sürece, aile içi bakım çıkar çatışmalarının gölgesinde

kalmaya devam edecektir. Türkiye’de hak temelli bir bakım politikasının inşası hem bakım verenlerin emeğinin tanınmasını hem de bakım alan bireylerin yaşam haklarının korunmasını zorunlu kılmaktadır.

3. Yaşlı ve Engelli Haklarının Görünmezliği

Aile içinde sürdürülen bakım ilişkileri çoğu zaman “fedakârlık” ve “görev” kavramlarıyla meşrulaştırılmakta; bu çerçevede yaşlı ve engelli bireylerin bireysel hakları geri planda kalmaktadır. Oysa bakım, yalnızca duygusal bir bağlılık ya da ahlaki bir sorumluluk meselesi değil; aynı zamanda bir insan hakkı meselesidir. İhmal, duygusal istismar ve bireylerin karar alma süreçlerinden dışlanması gibi sorunlar, aile içi dinamiklerde sıkça görülmesine rağmen çoğunlukla görünmez kalmakta; mevcut yasal mekanizmalar bu durumlara etkili biçimde müdahale edememektedir. Bu görünmezlik, yaşlı ve engelli bireylerin insan onuruna yakışır bir yaşam sürme hakkını ciddi biçimde tehdit etmektedir (Koçak, 2019).

Modern toplumlar hak temelli yaklaşımları benimsediklerini iddia etseler de yaşlı ve engelli bireylerin sosyal görünürlüğü, temsili ve haklarının korunması noktasında ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler yalnızca fiziksel yaşam alanlarında değil; siyasal temsil mekanizmalarında, medyada temsildeki sınırlılıklarda, hukuki düzenlemelerdeki boşluklarda ve kamu politikalarının uygulama pratiklerinde de kendini göstermektedir (Güner & Şahin, 2022). Oysa yaşlılık ve engellilik, insan yaşamının evrensel ve doğal bir parçasıdır. Her bireyin potansiyel bir yaşlı ve engelli adayı olduğu gerçeği, bu alandaki farkındalığın geliştirilmesini ve etik sorumluluğun kurumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır (Kalaycıoğlu, 2020).

Ne yazık ki yaşlı ve engelli bireyler, toplumsal söylemde çoğu zaman “yardım nesnesi” ya da “bakım yükü” olarak indirgenmekte; bu da onların toplumsal özne olma niteliklerini görünmez kılmakta ve marjinalleştirmektedir. Toplumun üretkenlik ekseninde tanımladığı insan modeli, yaşlı ve engelli bireyleri edilgen ve dışlanan konumlara itmekte; böylece kamusal alanda aktif yurttaşlık haklarına erişimleri sınırlandırılmaktadır (Yıldız & Özyıldırım, 2021). Bu yaklaşım, insan haklarının evrensel ilkeleriyle çelişmektedir.

Türk Medeni Kanunu, aile bireylerinin birbirlerine karşı yükümlülüklerini açıkça düzenlemiş olsa da (TMK, 201, md. 364), bu düzenlemeler çoğunlukla biçimsel düzeyde kalmaktadır. Özellikle yaşlı bireylerin sosyal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçları toplumsal düzeyde yeterince karşılık bulmamakta; yalnızlaşma giderek artmaktadır. Engelli bireyler açısından ise vesayet ve ehliyet gibi hukuki kavramlar çoğu zaman koruma amacıyla değil, bireyin iradesini sınırlayan bir araç olarak kullanılmakta; özerklikleri zedelenmekte ve toplumsal yaşama katılımları sınırlandırılmaktadır (Demircioğlu, 2021).

Kentleşme, kentsel dönüşüm ve dijitalleşme gibi güncel süreçler de yaşlı ve engelli bireylerin haklarının görünmezliğini artırmaktadır. Uygun olmayan kaldırımlar, asansörsüz yapılar, toplu taşıma araçlarındaki erişim engelleri ve dijital hizmetlerde yaşanan zorluklar, bu bireylerin gündelik yaşamlarını ciddi biçimde kısıtlamaktadır (Tunalı, 2022). Böylece yaşlı ve engelli bireyler, kent yaşamında aktif bir özne olmak yerine pasif bir izleyici

konumuna itilmekte; bu durum yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda dijital ve kültürel bir dışlanmayı da beraberinde getirmektedir.

Kültürel düzeyde yaşlıya saygı ve engelliye merhamet gibi değerler toplumda hâlâ sözlü olarak varlığını sürdürmekte; ancak modern bireyci yaşam tarzı bu değerlerin içini boşaltmakta ve onları pratikte yalnızca retorik düzeyinde yaşatmaktadır. Bu bağlamda yaşlı ve engelli bireyler, hak sahibi yurttaşlar olmaktan ziyade, edilgen bir şekilde “yardım edilen” konumuna indirgenmektedir (Demirtaş & Madran, 2014). Oysa toplumsal eşitlik, onları yalnızca korunması gereken gruplar olarak değil; karar süreçlerine katılan, topluma katkı sunan bireyler olarak görmekle mümkündür.

Yaşlı ve engelli bireylerin haklarının görünmezliği bireysel değil, yapısal bir sorundur. Bu görünmezliğin ortadan kaldırılması yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal değer sisteminin dönüşümü, kamu politikalarının kapsayıcı hâle getirilmesi ve ayrımcı söylemlerin dönüştürülmesi ile mümkündür. Sosyal adalet, yalnızca hakların tanımlanmasıyla değil; bu haklara eşit ve etkin biçimde erişimin sağlanmasıyla anlam kazanır. Dolayısıyla yaşlı ve engelli bireylerin yalnızca korunmaya değil; tanınmaya, temsil edilmeye ve güçlendirilmeye ihtiyaçları vardır. Gerçek eşitlik ancak bu görünmezliğin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.

4. Türkiye’de Aile Temelli Bakım Politikaları

Türkiye’de sosyal hizmet sistemi, yaşlı ve engelli bireylerin bakımını büyük ölçüde aileye bırakmaktadır. Evde bakım ödeneği ve destekleyici hizmetler bulunmasına rağmen, bu uygulamalar hem yetersiz hem de sürdürülebilirlik açısından sorunludur. Kamu bakım hizmetlerinin sınırlı olması, özellikle düşük gelirli ailelerde bakım veren ve bakım alan bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu noktada aile içi rollerin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de sosyal hizmet sistemi, bakım sorumluluğunu ağırlıklı olarak aileye yüklemekte; bu durum hem kültürel değerler hem de kamusal hizmetlerin yetersizliği ile beslenmektedir (Balcı & Duyan, 2020).

Aile temelli bakımın avantajı, bakım alan bireyin tanıdığı kişilerce duygusal bağ çerçevesinde desteklenmesidir. Ancak bu süreç, özellikle düşük gelirli hanelerde ciddi ekonomik ve fiziksel yükler yaratmakta; bakım verenlerde tükenmişlik sendromuna, bakım alanlarda ise bağımlılığın artmasına ve sosyal izolasyona yol açmaktadır (Karataş & Tanrıverdi, 2019). Geçmişte geniş aile yapısının sunduğu dayanışma ağı içinde işlevsel olabilen aile temelli bakım, günümüzde kentleşme, kadının istihdamdaki artışı ve çekirdek aile modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte sürdürülebilirliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Özellikle kadınların bakım yükü altında ev içi üretkenliği sürdürmelerinin beklenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir (Çoban & Atan, 2021).

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uzun dönemli bakım hizmetlerinin profesyonelleşmesi yönünde bir eğilim görülmektedir. Ancak kurumsal bakım hizmetleri hem yetersiz sayıda hem de maliyetlidir. Bu eksikliği gidermek amacıyla yaygınlaşan yabancı bakıcı istihdamı, yeni yapısal sorunlar doğurmuştur. Çoğunlukla kayıt dışı çalışan ve herhangi bir bakım eğitimi bulunmayan göçmen kadınların yaşlı ve engelli bireylerle

birebir temas kurduğu bu süreç, denetim eksiklikleri nedeniyle bakım kalitesinde düşüşe ve mağduriyetlere yol açmaktadır (Erdoğan & Gökbayrak, 2018). Büyük şehirlerde yaygınlaşan bu durum, kimi zaman bakıcıların kötü muamele, ihmal, hırsızlık ve ölümle sonuçlanan olaylarla ilişkilendirilmesi nedeniyle kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır (Kılıç, 2022).

Bakım sürecinde yalnızca suç riski değil, aynı zamanda hukuki boşluklar da öne çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda bakım veren yabancı kişilerin yaşlı veya engelli bireylerle anlaşmalı evlilikler yaparak miras hakkı elde etmeleri veya bakım süreçlerini manipüle etmeleri, aile bireylerinin itirazlarına ve çatışmalara neden olmaktadır. Türk Medeni Kanunu’nda evliliğin şekli ve sonuçları düzenlenmiş olsa da (TMK, 201), bu tür “bakım evlilikleri” karşısında etkili bir denetim mekanizması bulunmamaktadır (Çetinkaya, 2023).

Devletin bakım yükünü büyük ölçüde aileye devretmesi, Anayasa’da güvence altına alınan sosyal devlet ilkesini zayıflatmaktadır. Bu bağlamda gelecek vizyonda, bütüncül bir yaşlılık ve engellilik politikası inşa edilmesi gerekmektedir. Devlet destekli bakım merkezlerinin yaygınlaştırılması, evde bakım hizmetlerinin profesyonelleştirilmesi ve bakım verenler için psikososyal destek sistemlerinin geliştirilmesi, bu politikanın temel bileşenleri arasında yer almalıdır (Tunalı & Erdem, 2020). Ayrıca bakım hizmetlerinin insan hakları temelli bir çerçevede düzenlenmesi, bakım alan bireylerin öz saygılarının korunması açısından yaşamsal önemdedir.

“Türkiye’de hem yaşlı bakımı hem de muhtaç yaşlıların korunması açısından kurumsal bakım önemli bir araçtır. Kurumsal bakım, öncelikle huzurevleri ve rehabilitasyon merkezleri üzerinden örgütlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 61. maddesinde “Yaşlılar devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” hükmü yer almakta; ilgili yönetmelikte muhtaç yaşlılar, sosyal ve ekonomik yönden yoksun olup korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişiler olarak tanımlanmaktadır” (ASHB, 2017). Aynı düzenlemede huzurevleri, yaşlı bireylerin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşları olarak tanımlanmıştır.

Pandemi süreci, özellikle evde bakım hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi gerektiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Ailelerin bireysel çabalarının yetersiz kaldığı bu dönemde, kurumsal bakıma duyulan ihtiyaç artmıştır. Türkiye, güçlü hastane altyapısı ve şehir hastaneleri ile yaşlı ve engelli bireylerin tedavi süreçlerinde etkin bir politika izleyerek, Avrupa ülkelerinde görülen yüksek ölüm oranlarına kıyasla daha korunaklı bir hizmet sunabilmiştir. Gelişmiş yoğun bakım kapasitesi, bütünleşmiş sağlık sistemleri ve kamu-özel iş birliği çerçevesinde organize edilen hastane modelleri, yaşlı bireyler açısından koruyucu bir sağlık hizmeti sağlamıştır (Tunalı & Erdem, 2020). Bu deneyim, yalnızca kriz anlarında değil, aynı zamanda uzun vadeli bakım politikalarının iyileştirilmesi ve kapsayıcı hizmet modellerinin yaygınlaştırılması açısından da yol gösterici olmuştur.

Tablo 1

Uzun Dönemli Fiziksel/Zihinsel Hastalık, Sakatlık veya Yaşlılık Nedeniyle Bakıma Muhtaç Fert Yaşayan Hanelerden Profesyonel Bakım Hizmeti Alanların Sayısı ve Oranı – 2024

Kategori	Hanehalkı Sayısı (Bin)	Oran (%)
Toplam Hanehalkı Sayısı	26.947	100,0
Bakıma muhtaç fert olan hanehalkı	2.115	7,8
Bakıma muhtaç fert olmayan hanehalkı	24.832	92,2

Kaynak: TÜİK, Hizmetlere Erişim ve Ayrımcılık Araştırması, 2024

Tablo 2

Bakıma Muhtaç Fertlerin Profesyonel Bakım Hizmeti Alma Durumu (2024)

Hizmet Durumu	Hanehalkı Sayısı (Bin)	Oran (%)
Profesyonel bakım hizmeti alınan	202	9,6
Profesyonel bakım hizmeti alınmayan	1.913	90,4

Kaynak: TÜİK, Hizmetlere Erişim ve Ayrımcılık Araştırması, 2024

5. Aile İçi Bakım Sorumluluğunun İhlali ve Müdahale Mekanizmaları

Yaşlı ve engelli bireylere yönelik ailevi bakımın ihmal edilmesi hem sosyal hem de hukuki açıdan ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda bakım yükümlülüğünü sistematik biçimde yerine getirmeyen ya da ihlal eden aile bireylerinin miras hakkının sınırlandırılması veya reddedilmesi, caydırıcı bir önlem olabileceği gibi, yaşlı ve engelli bireylerin haklarını koruyucu bir mekanizma olarak da değerlendirilebilir (Demirtaş & Aktaş, 2019).

Aile içinde yaşlı ve engelli bireylerin bakım sorumluluğu, zamanla çoklu bakım verenler arasında görünmeyen bir güç ve kontrol çatışmasına dönüşebilmekte; bu durum doğrudan bakım alan kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehdit edebilmektedir. Özellikle bakım alan bireyin ekonomik yetersizlikleri, sosyal yardım sistemlerinden yeterli düzeyde

faaydalanamaması, barınma ve sağıık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanamaması, mevcut bakım yükünü katlanarak artırmaktadır (Kara, 2021).

Bu nedenle bakım hizmetlerinin yalnızca ailevi iyi niyete dayalı değıl, kurumsal ve profesyonel bir sistematik içerisinde ele alınması zorunludur. Huzurevleri ve gündüzlü bakım merkezlerinin, devlet kontrolünde ancak insan onuruna saygılı bir yaklaşımla hizmet sunmaları hem bakım kalitesini artıracak hem de bakım alan bireylerin yaşam doyumunu yükseltecektir (Erdoğan & Doğıan, 2020).

Sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler de bölgelerinde yaşayan yaşlı ve engelli bireylerin mal varlığı olup olmamasına bakılmaksızın, sosyal sorumluluk ilkesi çerçevesinde harekete geçmeli; bakım süreçlerinin krize dönüşmeden yönetilmesine katkıda bulunmalıdır. Ancak bu noktada önemli bir çelişki, miras hukukunun mevcut haliyle bakım emeğini gözetmeden mal varlığını soy bağı temelinde paylaşmasıdır. Türk Medeni Kanunu'nda mal paylaşımı bakım emeğini dikkate almamakta; bu durum etik temelli bir hukuk anlayışıyla çelişmektedir (TMK, 2001). Oysa murisin yaşam kalitesini artıracak biçimde mal varlığının bakım hizmetine tahsis edilmesi, sosyal adalet ve etik sorumluluk açısından daha uygun bir yaklaşım olacaktır (Arat, 2020).

Bakım ilişkilerinde ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının ve özellikle miras beklentisinin bu ilişkileri olumsuz etkilemesinin önüne geçilebilmesi için devlet denetiminde adil ve şeffaf mekanizmalara ihtiyaç vardır. Yaşlı veya engelli bireylerin bakımının ister aile yanında isterse kurumsal bir merkezde sürdürülsün, bu hizmetlerin finansmanı mümkünse bakım alan bireyin kendi mal varlığı üzerinden karşılanmalı; ancak süreç, bireyin rızasını gözeten ve insan onuruna saygılı bir yaklaşımla yürütülmelidir (Yıldız & Özaydınlık, 2021).

Aile içi baskı, duygusal manipölasyon ya da ihmalkârlık gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi adına, bakım uygulamaları kamu denetimi altında ve toplumsal vicdanla uyumlu biçimde düzenlenmelidir. Böylece hem bireyin maddi kaynakları suistimal edilmeden değıerlendirilmiş olur hem de bakım ilişkisinin etik temelleri korunarak daha sağııklı bir zeminde sürdürölmesi sağılanır. Devletin bu noktada görünmez bir müdahale tarzı benimseyerek, bireylerin mahremiyetini zedelemekten ancak etkin sosyal politikalarla destek sunması, bakım hizmetlerinin hem sürdürölabilirliğini hem de insan hakları temelli yürütölmesini güvence altına alacaktır (Güner & Şahin, 2022).

Bu çerçevede miras hakkı, yalnızca bir “beklenti” olmaktan çıkarılmalı; bireyin yaşam süresi boyunca aktif yaşam hakkını koruyacak biçimde sosyal refaha yönlendirilen bir araç hâline gelmelidir. Devlet, bakım hizmetlerinin kamusal denetimini güçlendirerek ve bakım ihlallerini yasal olarak tanımlayarak yaşlı ve engelli bireyleri daha etkin biçimde koruyabilir. Ayrıca, bakım yükümlölüğünün yerine getirilip getirilmediğini izleyen bağımsız denetim kurulları ve şikâyet mekanizmalarının oluşturulması, hak temelli sosyal politikanın işlerliğini artıracaktır.

Sonuç

Türkiye’de yaşlı ve engelli bireylerin bakım yükü büyük ölçüde aile içinde karşılanmakta; bu yük çoğunlukla bakım veren aile bireylerinin omuzlarına bırakılmaktadır. Aile temelli bakım modeli, kamusal hizmetlerin yetersizliği nedeniyle devletin sosyal bakım sorumluluğunu aile üyelerine devrettiği bir yapıyı pekiştirirken, bakım verenlerin sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan yıpranmasına yol açmaktadır. Mevcut hukuki çerçevede bakım emeği ne sistematik biçimde tanınmakta ne de ödüllendirilmektedir. Bu tablo hem sosyal politikaların hem de hukuk düzeninin bakım emeğini görünür kılan, koruyan ve adil biçimde değerleyen bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Öncelikle kamusal bakım hizmetlerinin kapsam ve kapasitesinin artırılması gereklidir. Yerel yönetimler aracılığıyla gündüzlü bakım merkezleri, evde bakım destek birimleri ve bakım koordinasyon sistemleri yaygınlaştırılmalı; bu hizmetler kamu güvencesi altında nitelikli, erişilebilir ve kapsayıcı biçimde sunulmalıdır. Aile içinde bakım veren bireylere düzenli ve sürdürülebilir maddi destek sağlanmalı; bu kişiler sosyal güvenlik sistemine primsiz şekilde dâhil edilerek emeklilik gibi temel hakları güvence altına alınmalıdır. Bakım nedeniyle işgücünden uzaklaşan bireyler için yeniden işe dönüş programları, esnek çalışma ve ücretli/ücretsiz bakım izni hakları ile gelir kaybını telafi edici mekanizmalar tasarlanmalıdır.

Bakım, yalnızca fiziksel ve maddi yönleriyle değil; duygusal ve manevi boyutlarıyla da ele alınmalıdır. Toplumda bakım emeğinin yalnızca “aile içi görev” değil, ortak bir toplumsal sorumluluk olduğu bilinci güçlendirilmelidir. Bu amaçla medya, eğitim ve kamu iletişimi yoluyla farkındalık artırılmalı; çocukluktan itibaren empati, merhamet ve dayanışma değerleri eğitim içeriklerine yedirilerek bakım kültürü kurumsallaştırılmalıdır. Aile içindeki bakım yükünün adil paylaşımı teşvik edilmeli; bakım veren herkesin emeği toplumsal olarak tanınmalı ve değersizleşmesi engellenmelidir.

Hukuki düzlemde, aile içi uzun süreli ve özverili bakım hizmetinin mirasın adil paylaşımında dikkate alınmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bakım sözleşmelerinin açık hükümlerle yasal güvenceye kavuşturulması; uyuşmazlık hâlinde sosyal hizmet uzmanları ve bakım alanında yetkin bilirkişilerin değerlendirmelerine başvurulması; karar vericilerin bakım ilişkisi, duygusal bağ, fedakârlık düzeyi ve günlük yaşam pratiği gibi çok boyutlu unsurları dikkate alması önem taşımaktadır. Böylelikle hem bakım alanının onuru ve özerkliği korunacak hem de bakım verenin emeği adil biçimde karşılık bulacaktır.

Politika düzeyinde veriye dayalı yönetim esastır. Bakım emeğine ilişkin düzenli, ayrıştırılmış veriler (yaş, bakım süresi, bakım türü, hizmete erişim, hane geliri vb.) periyodik biçimde toplanmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Ulusal ölçekte bir “Bakım İzleme Kurulu” kurularak, bakım politikalarının etkililiği, hakkaniyeti ve kapsayıcılığı yıllık raporlarla izlenmeli; ihtiyaç duyulan alanlarda düzeltici düzenlemeler hızla hayata geçirilmelidir.

Anayasal düzeyde “bakım hakkı” açıkça tanımlanmalı; her bireyin insan onuruna yakışır biçimde bakım hizmetine erişimi bir vatandaşlık hakkı olarak güvence altına alınmalıdır. Uluslararası insan hakları ve sosyal politika standartlarıyla uyum gözetilerek iç hukukta gerekli uyarlamalar yapılmalıdır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve yerel yönetimler politika tasarımı ve uygulamasına aktif biçimde dâhil edilmelidir. Yerel düzeyde aile destek merkezleri, bakım kooperatifleri ve topluluk temelli bakım girişimleri desteklenerek hem hizmet çeşitliliği artırılmalı hem de nitelikli istihdam alanları genişletilmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye’nin hızla yaşlanan nüfusu ve artan bakım ihtiyacı karşısında, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir bakım sisteminin inşası ertelenemez bir gerekliliktir. Dayanışma ve hakkaniyet temelinde kurgulanan, kamusal sorumluluğu güçlendirilmiş, hukuki ve kurumsal boyutları netleştirilmiş bir bakım düzeni; bir yandan bakım verenlerin emeğini görünür ve değerli kılacak, diğer yandan yaşlı ve engelli bireylerin insan onuruna yakışır biçimde desteklenmesini sağlayacaktır. Böyle bir dönüşüm, güçlü aile bağlarıyla desteklenen sağlıklı bireylerden oluşan, sosyal adalet ve toplumsal refahı önceleyen bir toplum düzeninin de temelini oluşturacaktır.

Kaynaklar

- Akkan, B. (2020). *Aile, bakım ve sosyal politikalar: Türkiye örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arat, T. (2020). *Vasiyetnamede irade fesadı ve muvazaa sorunu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB]. (2017). *Yaşlı Hizmetleri Yönetmeliği*. Ankara: ASHB.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB]. (2025). *2025 Aile Yılı Vizyon Belgesi*. Ankara: ASHB.
- Balcı, F. A., & Duyan, V. (2020). Türkiye’de aile temelli yaşlı bakımı: Güçlükler ve beklentiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 401–421.
- Bettio, F., & Plantenga, J. (2004). Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1), 85–113.
- Çetinkaya, A. (2023). Medeni hukukta evlilik kurumu ve suistimal alanları: Yaşlılarla yapılan anlaşmalı evlilikler. *İstanbul Hukuk Dergisi*, 81(2), 213–238. <https://doi.org/10.26650/istanbulesder.1241728>
- Çetinkaya, H. (2023). Yabancıların evlilik yoluyla vatandaşlık ve miras hakkı edinimi: Hukuki sorunlar. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 41(1), 233–252.

- Çoban, A., & Atan, E. (2021). Aile yapısının dönüşümü ve kadının bakım rollerine etkisi. *Kadın/Woman 2000*, 22(1), 41–60.
- Demircioğlu, B. (2021). Vasilik kurumunun suistimali ve engelli bireylerin korunması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 153, 219–243.
- Demircioğlu, M. (2021'a). Vasilik kurumunun kötüye kullanımı ve miras hukuku açısından sonuçları. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 39(2), 87–105.
- Demircioğlu, M. (2021b). Vesayet kurumunun kötüye kullanımı ve engelli hakları. *Hukuk ve Adalet Dergisi*, 8(1), 65–82.
- Demirtaş, H., & Aktaş, F. (2019). Miras hukukunda bakım karşılığı mal devri ve uygulamadaki sorunlar. *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, 6(1), 83–110.
- Demirtaş, H., & Madran, A. (2014). Engellilerin toplumsal yaşama katılımı: Hak temelli bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 59–82.
- Demirtaş-Madran, H. A. (2014). Ayrımcılık ve sosyal dışlanma: Engelliler üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 529–548.
- Erdoğan, E., & Doğan, S. (2020). Yaşlı bakımında kurumların rolü ve bakım kalitesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 111–132.
- Erdoğan, N., & Gökbayrak, Ş. (2018). Göçmen kadınların ev içi hizmetlerdeki konumu: Bakım emeği tartışmaları. *Çalışma ve Toplum*, 57(2), 763–784.
- Erdoğan, S., & Doğan, A. (2020). Kurumsal yaşlı bakım hizmetlerinin değerlendirilmesi: Huzurevi örneği. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2), 45–64.
- Finch, J., & Mason, J. (1993). *Negotiating family responsibilities*. London: Routledge.
- Gelir İdaresi Başkanlığı [GİB]. (2023). Engelli bireyler için ÖTV muafiyetli araç alımı hakkında bilgilendirme. <https://www.gib.gov.tr>
- Güner, Z., & Şahin, R. (2022). Türkiye’de yaşlı bakımında aile, devlet ve sivil toplumun rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 102–122.
- Güvenç, E. (2023). İnsan onuruna dayalı yaşam hakkı bağlamında bakım ilişkilerinin hukuki sınırları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(1), 87–112.
- Kalaycıoğlu, S. (2020'a). *Aile, kadın ve sosyal politikalar: Türkiye’de sosyal devletin dönüşümü*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S. (2020b). Türkiye’de aile yapısı ve sosyal politikalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 15–34.

- Kara, M. (2021). Yaşlı bireylerde bakım sorumluluğu ve sosyal destek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 229–248.
- Kara, N. (2021). Aile içi bakım sorumluluğu ve kadınların ücretsiz bakım emeği. *Kadın/Woman 2000*, 22(1), 51–70.
- Karakaş, A., & Yılmaz, H. (2022). Engelli hakları ve sosyal yardımların istismarı: Etik ve hukuki tartışmalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 145–163.
- Karataş, K., & Tanrıverdi, D. (2019). Yaşlı bakım hizmetlerinde kadının yeri ve yükü. *Sosyal Hizmet Dergisi*, 33(1), 65–84.
- Karataş, Z., & Tanrıverdi, G. (2019). Yaşlı bakımında aile yükümlülüğü ve tükenmişlik sendromu. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 21(48), 95–118.
- Kılıç, A. (2022'a). Göçmen bakıcı emeğinin kriminal boyutları: Türkiye örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 221–240.
- Kılıç, A. (2022b). Yaşlı bakımında suistimaller ve kriminal vaka analizleri. *Adalet Dergisi*, 11(1), 203–221.
- Kittay, E. F. (1999). *Love's labor: Essays on women, equality, and dependency*. New York: Routledge.
- Koçak, D. (2019). Yaşlılıkta ihmal ve istismar. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 143–159.
- Korkmaz, M., & Aydın, S. (2021). Türkiye'de bakım emeği, toplumsal cinsiyet ve miras hukuku: Medeni Kanun'un yeniden değerlendirilmesi. *Hukuk ve Toplum Dergisi*, 13(2), 112–130.
- Özbek, S. (2021). Aile temelli bakım hizmetleri ve sosyal politika açmazı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 85–102.
- T.C. Anayasası. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete, 09.11.1982.
- T.C. Türk Medeni Kanunu [TMK]. (2001). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu. *Resmî Gazete*, 08.12.2001, Sayı: 24607. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Tronto, J. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Tunalı, A. (2022). Kentleşme, dijitalleşme ve yaşlı bireylerin sosyal dışlanması. *Kent ve Toplum Dergisi*, 5(2), 221–240.

- Tunalı, A., & Erdem, R. (2020). Pandemi sürecinde yaşlı bakım hizmetleri ve sosyal politika. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 245–268.
- Tunalı, H., & Erdem, R. (2020). Türkiye’de yaşlılık politikalarının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 677–695.
- Tunalı, İ. H. (2022). Yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimi ve sosyal dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 67–85.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2024). *Hizmetlere erişim ve ayrımcılık* (Yayın No. 57935). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hizmetlere-Erisim-ve-Ayrimcilik-2024-57935>
- Yıldız, A., & Erdem, R. (2019). Türkiye’de yaşlı bakımında aile ve devletin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 123–148.
- Yıldız, A., & Özaydınlık, B. (2021). Engellilik ve insan hakları: Engelli haklarının görünürlüğü üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 9(116), 357–368. <https://doi.org/10.29228/ASOS.52683>
- Yıldız, H., & Erdem, M. (2019). Yaşlı bakımında aile sorumluluğu ve sosyal politika. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38(2), 435–450.
- Yılmaz, V., & Öztürk, M. (2018). *Sosyal hizmetin dönüşümü: Aileye dayalı bakım politikaları ve etkileri*. Ankara: Dipnot Yayınları.